

Ο ΑΓΙΟΣ ΗΛΙΑΣ*

1882

Ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἀχαάβ, οὗ ὁ ζυγὸς κατέστη βρῦς καὶ ἀφύρ-
ρητος ἐν Ἰουδαίᾳ διὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ τῶν Φοινί-
κων Βάαλ καὶ τὴν περιφρόνησιν καὶ τοὺς διωγμοὺς τῆς ἱσραηλιτικῆς θρη-
σκείας, ὁ προφήτης Ἡλιεὺ ὁ Θεσβίτης ἀντετάχθη εὐτόλμως κατ' αὐτῆς
στηλιτεύων τὰς παρεκτροπὰς τοῦ βασιλεύοντος οἴκου καὶ προκσιπίζων τὰ
καταπατούμενα τοῦ λαοῦ δικαιώματα. Ἐκ τῶν προφητῶν, αἵτινες ἐν τῇ
Ἰουδαϊκῇ κοινωνίᾳ ἐξεπροσώπησαν πάντοτε τὴν κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἀντι-
πολίτευσιν, ἐναπέμνε μόνος αὐτός· ἢ αἰμομαχίᾳ τοῦ Ἀχαάβ σύζυγος εἶχεν
ἤδη ἐξολοθρεύσῃ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ τότε προφητεύσαντας, ἐπεδαψί-
λευε δ' ἀφ' ἐτέρου ἀφθόνους τιμὰς καὶ ἐν ἀνάσσει μεγάλη εἶχε τοὺς ἱερεῖς
τοῦ Βάαλ. Ἀλλὰ τὸ κενόν, ὑπερὶ τὴν κατοικισμένην προσηγνὴν κατέλιπεν
ἐπιλήψασθαι ὁ ἐκτακτός· ἐπιθῶς ἀγὼν ἔθηκε διὰ τὸν θεμιοῦ αὐτοῦ
ζήλου ὑπὲρ ἀνορθώσεως τῆς πατρῴας θρησκείας ἐκ τῆς μισαλλοδοξίας, ἧς
ἐνεφορεῖτο, καὶ τοῦ ἀμειλίχτου μίσους καὶ τῆς ὀμότητος, ἣν πρὸς τοὺς
ἀσεβεῖς εἰδείκνυε, διὰ τοῦ ἀξέστου καὶ εὐθαρσοῦς χαρακτήρος του παρέχων
τύπον ἐντελῆ θεολήπτου Ἰουδαίου κατώρθωσε νὰ συνασπίσῃ περὶ ἑαυτὸν
ἅπαν τὸ ἔθνικὸν στοιχεῖον καὶ νὰ ἐπενέγκῃ τὴν κατάλυσιν τῆς λαομισήτου
τυραννίδος.

Ἐνεκα τῆς σπουδαίας θέσεως, ἣν ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ ἱστορίᾳ κατέχει, καὶ
τῶν τελεσφόρων αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἀγώνων ὁ προφήτης Ἡλίας
δὲν ἐδράδυνε νὰ προσλάβῃ μυθικὸν τινα χαρακτήρα. Καθ' ἣν ἐποχὴν συν-
ετάχθησαν αἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἱστορικαὶ βίβλοι τῶν Βασιλειῶν, αἱ
πλείστα τῶν εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων εὐλαδῶν παραδόσεων εἶχον ἤδη
διαπλασθῆ, μὴ ἐξαιρουμένης μηδ' αὐτῆς τῆς προδήλως ὑστερωτέρας περὶ
ἀναλήψεως τοῦ προφήτου εἰς οὐρανοὺς ἐν ἄρματι πυρός. Αἱ τοιαῦται παρα-
δόσεις ἀναπτυσσόμεναι βαθμηδὸν συνσταυτίσθησαν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων
Ἰουδαίων μετὰ τῶν δοξασιῶν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίου· ἐπὶ τῶν
χρόνων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐνομιζέτο ὅτι τοῦ Μεσσίου θὰ προηγηθῆ ὁ

(*) Ἐδημοσιεύθη ἐν Ἐστίᾳ 1876 τ. Β' σ. 160-2. — Ἐκτενέστερος λόγος περὶ τοῦ
αὐτοῦ θέματος γίνεται ἐν τῇ πραγματείᾳ ὁ Ἡλίας κατὰ τοὺς δημώδεις μύθους
1882 σ. 45 κέ.

Ἡλίας ἐν τῷ κόσμῳ, οὕτως ἐξηγουμένης περικοπῆς τινος τοῦ προφήτου Μαλαχίου (δ', 5), ἣν ὁμοίως οἱ μὲν εὐαγγελισταὶ Ματθαῖος (ια', 14. ιζ', 11) καὶ Μάρκος (θ', 11) θεωροῦσιν ὡς προφητείαν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ, ἐννοοῦσαν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ Ἡλία, τινὲς δὲ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας προσεπάθησαν ν' ἀποδείξωσιν ὡς ἀναφερομένην εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ. «Προφήται . . . τῆς δευτέρας (παρουσίας) πρόδρομον λέγουσι τὸν Ἡλίαν ἔσεσθαι», λέγει ὁ Χρυσόστομος. Ἐκ τούτου ἐν τοῖς ὕμνοις τοῖς ψαλλομένοις ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ εἰκοστῇ Ἰουλίου, ὅτε τελεῖται ἡ μνήμη αὐτοῦ, ὁ προφήτης Ἡλίας ἀποκαλεῖται «ὁ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσεως θεῖος πρόδρομος», «ὁ δεύτερος πρόδρομος τῆς παρουσίας Χριστοῦ», προστίθεται δ' ὅτι ὠρίσθη αὐτῷ «μὴ ἰδεῖν τὸν θάνατον, ἕως ἂν κηρύξῃ τὴν τῶν πάντων συντέλειαν». Κατὰ δὲ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, θὰ ἐπιφανῆ ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ κόσμου συγχρόνως μετὰ τοῦ Ἀντιχρίστου ἐξουδετερωθῶν οὕτω τὰ ἐκ τῆς παρουσίας τούτου κακά. Ἐν γένει δὲ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἔταξεν αὐτὸν μετὰ τῶν ἐξεχόντων, προφητῶν καὶ ἁγίων· ἐν τοῖς ὕμνοις ἐπικαλεῖται ἐπίγειος ἄγγελος καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος, ὡς δ' ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει, ἀνελήθη εἰς οὐρανὸν, διότι «ὁ κόσμος οὐκ ἦν ἀντάξιός αὐτοῦ».

Ἡ μυστικὴ τοῦ προφήτου Ἡλία χαρακτὴρ ἀνεπίτρυχτος, ὡς εἶκος, μέγανως ἐκ τῶν τοιούτων ἰδεῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲ προσλαβὼν πάντα σχεδὸν τὰ στοιχεῖα ἡλιακῆς ἢ τοῦ πυρὸς θεολογίας συνεταυτίσθη πρὸς τὸν Ἡλίον. Εἰς τοῦτο δ' οὐ μικρὸν συνέτεινον καὶ αἱ ἀπεικονίσεις τοῦ προφήτου, πρὸ πάντων δ' αἱ παριστῶσαι τὴν εἰς οὐρανὸν ἀγάσασιν αὐτοῦ, εὐρισκόμεναι δ' ἰδίως ἐπὶ χριστιανικῶν σαρκοφάγων τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν εἰσέτι ἠκμαζεν ἡ πολυθεΐα καὶ ἦτο εὐκόλον εἰδωλολατρικαὶ δοξασαί νὰ συγχωνευθῶσι μετὰ χριστιανικῶν. Ὁ προφήτης Ἡλίας ἀπεικονίζεται ἐν αὐταῖς ἀπαραλλάκτως ὡς ἥλιος, τὸ δὲ τέθριππον αὐτοῦ ὡς τὸ τοῦ ἡλίου. Ἐν ἀπεικονίσει προσέτι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Ἡλίας παριστᾷ τὸν ἥλιον, καὶ ὁ Μωσῆς τὴν σελήνην, ὡς τοῦτο προδήλως καταδεικνύεται ἐκ πολλῶν συμβολικῶν εἰκόνων τῆς Μεταμορφώσεως, εἰς τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνους ἀνερχομένων, ἐν αἷς δὲ μὲν Χριστὸς παρίσταται διὰ σταυροῦ, τὸν δὲ Μωσῆν ἀντικαθιστᾷ εἰκὼν μιᾶς τῶν φάσεων τῆς σελήνης ἢ τὸ λατινικὸν αὐτῆς ὄνομα Luna, καὶ τὸν Ἡλίαν ἥλιος ἢ ἡ λέξις Sol (ἥλιος). Τῶν τοιούτων παραστάσεων τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐξήγησιν ὁ Αἰμίλιος Βυρνούφ εὐρίσκει ἐν τῇ βεδικῇ θρησκείᾳ· ἐν τῇ ἱερᾷ βίβλῳ Βέδα πολλοὶ ὕμνοι παριστῶσι τὸν θεὸν τοῦ πυρὸς Agni μεταμορφούμενον ἐπὶ βωμοῦ ἢ ἐπὶ λόφου ἐν μέσῳ «τῶν δύο μεγάλων αὐτοῦ συγγενῶν», τοῦ ἡλίου δηλονότι καὶ τῆς σελήνης (μᾶς ἢ μᾶσα σανσκριτιστί), ἐπισκοτιζόντα δὲ διὰ τῆς λάμψεώς του τὴν λάμψιν ἐκείνων.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀναλογίας τῶν συμβόλων καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ Ἁλίου καὶ τοῦ προφήτου Ἁλίου καὶ ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ ὀνόματος τὰ ἱερά τῷ Ἁλίῳ ἀντικατέστησαν παρὰ τοῖς ἐκχριστιανισθεῖσιν Ἑλλήσιν ἐκκλησίαι πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἁλίου, οὗ ἡ μνήμη τελεῖται τὴν εἰκοστὴν Ἰουλίου, ἐν ᾧ ῥα δὴλον ὅτι τοῦ ἔτους προσφορωτάτη πρὸς λατρείαν ἡλιακῆς θεότητος, τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου τότε ἐκπεμπουσῶν πλεῖονα θερμότητα καὶ φῶς. Αἱ κορυφαὶ τῶν ὄρεων, ὧν τινες καὶ τὸ πάλαι ἦσαν ἀφιερωμένοι εἰς τὸν Ἁλίον, εἶναι νῦν ἱερά τῷ προφήτῃ Ἁλίῳ, σχεδὸν δὲ δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι δὲν ὑπάρχει κορυφὴ ὄρους, μὴ ἔχουσα παρεκκλήσιον καθιερωμένον εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ. Τὸ γνωστότατον δὲ καὶ ἐπισημότατον μέρος, ἐνθα ἡ τοῦ ἁγίου τούτου προσκύνησις ἀντικατέστησε τὴν λατρείαν τοῦ Ἁλίου, εἶναι τὸ ὄρος τῆς Λακωνικῆς Ταύγατον, Ἁγιος Ἁλίας μετονομασθέν,

Ταύγατον τὸν ἔλεγον οἱ παλαιοὶ Σπαρτιᾶται
καὶ μακρινὸν τὸν λέγουσιν Ἁλίαν οἱ Μανιάται.

ὡς λέγει ὁ Μανιάτης ποιητὴς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος Νικήτας Νηφάκης. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἦν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἱερὸν Ἁλίου, εἰς ὃν ἔθουον ἵππους, κατὰ τὴν μετὰ τὸν Παισανίου νῦν ὑπάρχει ἐκκλησιδιὸν τι πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἁλίου, καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν αὐτοῦ προσκυνηταὶ μετὰ κόπου ἀκροκλιόμενοι μέχρι τῆς κορυφῆς προσφέρουσι σωρείας λιθάνου, εἰς ἃς ἐμβάλλουσι πῦρ σχηματίζοντες οὕτω πυράς, ἀνακαλοῦσας τὸν ἀρχαῖον τρόπον τῆς λατρείας τῶν ἡλιακῶν θεοτήτων.

Κατὰ τινὰ παράδοσιν, ὁ ἅγιος Ἁλίας θεωρεῖται κύριος τῆς βροχῆς καὶ διαμένων ἔτι ἐπὶ τῆς γῆς. Εἶναι δ' ἀφιερωμένα εἰς αὐτὸν τὰ ὑψηλὰ μέρη, διότι ἐκεῖ νομίζουσι ὅτι συνήθως ἐνδαισιτᾶται καὶ ἐκεῖθεν εὐκολώτερον δύναται νὰ ἐξαποστείλῃ βροχὴν, ὅσάκις οἱ πιστοὶ μετὰ συντριβῆς ἱκετεύουσιν αὐτόν. Καὶ ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὸν μεσαῖωνα καὶ ἐν Σερβίᾳ ὁ ἅγιος Ἁλίας ἐθεωρεῖτο κύριος τῆς βροχῆς καὶ λιτανείας ἐποίουν αὐτῷ ἐν ἀνομβρίαις· προήλθε δ' ἀναμφιδόλως ἡ τοιαύτη δοξασία ἐκ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἱστορουμένων περὶ ξηρασίας καὶ ὑετῶν τῇ διαταγῇ τοῦ προφήτου τούτου ἀποστελλομένων ἐπὶ τὴν γῆν. Ἐπεκράτει δ' ὁμοίως καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὡς καταδεικνύει χειρόγραφόν τι ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Λέσβῳ μονῆς τοῦ Λειμῶνος κατακείμενον, ἀναγράφον δὲ τὰς περὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων ιδέας αὐτῶν. Ἐκ τοῦ περιεργοτάτου καὶ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἀρκούντως ἐνδιαφέροντος χειρογράφου τούτου ἀποσπῶμεν τὴν ἐπομένῃν περικοπήν, ἐν ἣ ἐκτὸς τῆς ἐν λόγῳ δοξασίας ἐκτίθενται καὶ τινες ἄλλαι συναφεῖς προλήψεις :

« Ἐπιφάνιος εἶπεν· Ἄρα ἀληθεύουσιν οἱ λέγοντες ὅτι ὁ προφήτης

Ἡλίας ἐστὶν ἐν τῷ ἄρματι βροντῶν καὶ ἀστράπτων ἐν ταῖς νεφέλαις καὶ ὅτι δράκοντα διώκει ; (1)

» Ἀνδρέας. Μὴ γένοιτο ! Ἐσχάτης ἀνοίας τοῦτό ἐστι καὶ ἀκοῇ παραδέξασθαι, ἄνθρωποι φρενοβλαβεῖς ἐξ οἰκείας διανοίας ταῦτα συνεγράψαντο, ὥσπερ ὅτι καὶ στρουθία ὁ Χριστὸς ἐνώπιον τῶν Ἰουδαίων ἐκ πηλοῦ διέπλαττεν, εἰς τὸν ἀέρα ἀπέριπτε καὶ ἐπέταντο καὶ χιῶν ἄλευρος ἐχρημάτιζεν, ὥσπερ γὰρ ταῦτά ἐστι ψεῦδος, οὕτω καὶ αὐτὰ ψεῦδος καθεστήκασιν καὶ ὅποσα οἱ αἱρετικοὶ νοθεύσαντες ἀλλόκοτα ἐδογματίσαν . . .

» Ἡλίας οὖν εἰς τοὺς οὐρανοὺς οὐκ ἀνέβη, μὴ γένοιτο, οὔτε ἐπὶ ἄρματος καθέζεται· χάριν δὲ ἔχει ἐπὶ τοῦ ὕετοῦ, τοῦ παρακαλεῖν τὸν Θεόν, ὅπως ἐν καιρῷ ἀνύδρω δώσῃ τῇ γῆ ὕετόν . . .

» Ζῆ τοίνυν ὁ Ἡλίας καὶ ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς κἂν μηδεὶς ὁ γνωρίζων αὐτόν, ζῆ δὲ καὶ ὁ Ἐνώχ καὶ μέσῳ πολλῶν ἀποστρέφεται καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ὁ γνωρίζων αὐτόν. Ζῆ δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐστὶν εἰς τὸν κόσμον, ὥσπερ μαργαρίτης, ἐν μέσῳ τοῦ θορύβου, ἀφεθεὶς τοῦ εἶναι ἐν σαρκὶ ἀντιπρόσωπος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐλάσκειοθαι ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

(1) Νῦν ὁ λαὸς δοξάζει περὶ τῆς βροντῆς, ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ θορύβου, ἐν ποιοῦσιν οἱ νεκροὶ διώκοντες ἀλλήλους· ὁμοίως οἱ Πυθαγόρειοι, κατὰ Ἰωάννην τὸν Λυδόν, ἀπέδιδον τὸν κεραυνὸν εἰς συμπλοκὴν τῶν δικιμόνων ἐν τῷ αἰθέρι. Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ ἑτέρα τῶν Πυθαγορείων δοξασία περὶ σεισμοῦ, ὅν, ὡς ἀναφέρει ὁ Αἰλιανός, «ἐγενεαλόγουσιν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ σύνοδον τεθνεώτων». Τὴν δὲ ἰδέαν τῶν Βυζαντινῶν, ὅτι ὁ κεραυνὸς διώκει δράκοντα, ἀναφέρει καὶ πολεμεὶ Ἰωάννης ὁ Ἰαμασοκηνός».